

~~Cappi miltonikus~~
~~Lambertus mon. sua in aha~~
~~disputatio de English classic~~

Ms 633/6.

~~Antyget!~~
~~Antyget!~~

Dante fontitása
műhely-tanulmány.

A tavalyi könyvszíniakon föltüntetett ~~ballata~~
~~és mely elismerésben részesült~~ ^{egy} valóban kiváló
filológiai ~~mű~~ ^{mű}, a Kaposi Zósef köze,
ki ^{ki} ~~nagy~~ ^{ki} ~~tanulmány~~ ^{tanulmány} ~~teljes~~ ^{teljes} bibliografikus pontossággal
(nem ~~csak~~ ^{csak} ~~heltetlen~~ ^{heltetlen} ~~zárójel~~ ^{zárójel} ~~használat~~ ^{használat} ~~szóval~~ ^{szóval}) ~~Dante~~ ^{Dante} nagyon értékes
adatokot kutatott ~~fel~~ ^{egy} ~~és~~ ^{és} ~~általán~~ ^{általán} ~~örök~~ ^{örök} ~~Dante~~ ^{Dante}
viszonyait Magyarországhoz ~~és~~ ^{és} ~~hogy~~ ^{hogy} ~~mit~~ ^{mit} ~~igen~~ ^{igen} ~~volt~~ ^{volt} ~~használt~~ ^{használt} ~~a~~ ^a ~~Fontana~~ ^{Fontana}
~~di Dante.~~ ^{di Dante.}
~~arbit~~ ^{arbit} ~~Nálunk~~ ^{Nálunk} ~~Dante~~ ^{Dante} ~~vel~~ ^{vel} ~~figyelgetés~~ ^{figyelgetés} ~~és~~ ^{és} ~~ki~~ ^{ki} ~~feleltetés~~ ^{feleltetés}
~~tegyettség.~~ ^{tegyettség.} Bizonyos meglepetéssel ~~látottuk~~ ^{látottuk} láttuk,
~~és~~ ^{és} ~~hogy~~ ^{hogy} ~~nagy~~ ^{nagy} ~~letárol~~ ^{letárol} ~~volt~~ ^{volt} ~~a~~ ^a ~~firenzei~~ ^{firenzei}
város a legkiválóbb ^{legkiválóbb} magyar ~~heltet~~ ^{heltet} ~~és~~ ^{és} ~~jó~~ ^{jó} ~~formán~~ ^{formán}
azon időtől ~~óta~~ ^{óta}, amikor Mátyás király ~~am~~ ^{am}
viszonyosságom kecskétlenül Dante - könyvnek kódexének
sok szép miniatúráját képzettük, ~~és~~ ^{és} ~~addig~~ ^{addig}, ami-
kor dray János állt meg a családator vizet műhelye
felett. A kiválóan vizuális és inventív magyar ~~fontitása~~ ^{fontitása}

*) A Heinrich-féle Ungarische Rundschau c. v. folyóirat első füzetében Csányi Elemér nevével megjelent tanulmány ~~név~~ ^{név} ~~egyéb~~ ^{egyéb} (Dante in Ungarn) nem egyéb mint e mű kivonata. Elég különös, hogy a kivonat szerzője Kaposi Zósef mégis csak mintegy melléleg olvastatva, jelezte volna említé.

2

nem észlelték idegennek a világirodalom legne-
gyobb látnokait.

De ^{leghíresebb} legnegyobb felszínest Kaposi könyve
arral az itéletével keltette, amelyet Szász Ká-
roly híres fordításáról mondott ~~Valóban ő volt az~~ "Első" volt,
~~aki~~ ^(Leopold Kaposi ítélményében) aki arról "nagy presztizsnek örvendő" ~~(a~~
~~presztizs~~ ~~nőt~~ ~~Leopold Kaposi ítélményében hangsúlyozta)~~
fordításról kiemelte mondani hogy nagy. Hisz amit
ő kiemelt, e nagy fordítás minden olvasójá-
nak éreznie kellett - - - -

~~(Itt megállás is előre~~ ^{előre} kijelentem, hogy ~~egy~~
~~általában~~ ~~nem akarom~~ ~~írásmódom~~ Szász Károly ére-
seit kisebbíteni. Lőt azt hiszem, senki sincs
e körében, aki annyira ~~kevély~~ megerőltetés és biz-
tosan az ő nagy vállalkozásának hősiességét mint
~~az~~ ~~akinek~~ ~~magának~~ is volt alkalma bírózni e
munkáinak ^{alig képzelhető} ~~alig~~ ~~képzelt~~ ~~nehéz~~ ~~ségeivel~~.
~~Hiszt~~ ~~írt~~ ~~hogy~~ ~~a~~ ~~szász~~ ~~püspök~~ ~~is~~ ~~nem~~
győzte le a sárlányt, azt - - - -)

- - - - e nagy fordítás minden olvasójának
éreznie kellett Csak hogy mi magyarról, akiknek min-

Méghis ki-
F ~~senki~~ ^{vehetne} ^{előre}
1912 néven, ha Szász Ká-
roly fordítását kritizálom
hiszt ha jónak tartanám, nem
volna itélme fellépnem
a magaméval. Valóban

3

Dez fellenni természet a távolság arányában impo-
 nál, minden nyelvet és irodalmat közt olyan rom-
 névűket ismerjük legkevésbé. Kérlek meg egy
 budapesti könyvtárosodtól ~~és megfogytalanul~~, megmondja,
 hogy olyan köztől ad el legkevésbé. ~~Magt-~~
~~sem azt merem megmondani~~ hogy Ujjamorf, ^{art hiszem,}
~~budapesti filozófusok~~ ~~szóval~~ a budapesti em-
 beret, akit Gantet számbavehető módon
 ismerik az eredetiben.

Igy ~~kérdés~~ ^{esketett} meg az a komikus és
 jellemző dolgot, hogy a nagyközönség a fordítás
 nehézségeinek okát az eredetiben keresi
 és Dante költeménye évtizedeken át úgy élt
 a köztudatban, mint valami rendkívül bo-
 nyolult, nehézkes, skolasztikus tanulmány inkább
 mint költemény. ~~Ezért a költés~~ ^{Ékét} felkeltéséhez
 Szász Károly egyenes nyilatkozataival és min-
 denképp hozzájárult, előzaróban és jegyzetek-
 ben számtalanszor úgy tüntetve fel a szerzőt,
 mint a nehezen érthető szöveggel való igaz
 példaképet.

Fijesítően rengeteg

4

Nos hát ez a benyomás, melyet Szász Király révén Danteól nyerezhetünk, teljességgel létes. Sohasem volt nekem, ~~melyet~~ ~~egy~~ ~~gou-~~ ~~delkötés~~ ~~ben~~ mint előadás ~~ben~~ tisztább, egyszerűbb, átláthatóbb ~~lett volna~~. Maga az a rend-nyereség, melyben a skolaszicizmus formális hatásait ismerjük fel Dante nekemére csak arra gondolhat hogy még egyszerűbbé és szimmetrikusabbá tette e nekem alkotásait ~~és~~ ~~is~~ nyelvénél rövidsége is kifejező³ volta egyáltalán nem a bonyolultság hanem ^{igen} ~~szembeség~~ az egyszerűség és rögtön-fején-találás ~~jegyzet~~ benyomását kelti. Hozzájárul a terzinák sima, magatárs nélküli zenéje, mely oly aránytalanul egyszerűen leütölközve folytatja le minden éneket.

Ne tévessem meg senkit a jegyzetek és kommentárok végtelen sokaságáról, amelyet Dante nagy ~~gothikus~~ ~~költésének~~ ~~vágyattal~~, ^{concrives} szimmetrikus költeményeinek énekeire és terzináira vágyattal, mint egy nagy ^{concrives} szimmetrikus fenyőfa ágaira és tűleveleire a ^{szó} ~~szó~~ ~~gyertyát~~ és lán-lanost.

Kardosy

5

~~É~~ Kommentárokat ~~éjszakkal~~ nem a kifejezés nehézsége, hanem vagy a Kora Közelméletben magyon is ~~betet~~ bennéltó "költő" (egy Hatvany Lajos, egy Szabo 'Dereó' szájára nyírt való költő) rengeteg kortörténelmi vonatkozása tette népszerűvé, vagy a Kommentároktól természetesen vágy, hogy a Dante renéskivül élettéjes, gazdag és világos nyelvbőlmainale geometrius nyitlái ~~még~~ mégül mennél többet fejtsenek ki az ^{allegorikus} Etelek titkos aranyából, mely kétségkivül a végtelenig volna bányászható.

Miből gánczik tehát Szabo Károly fordításának \neq különös nehézsége? Egyenesen kimondom: a forma és tartalom örök küzdelméből, mely majd minden sorában érezhető. A híres fordító maga paradox módon jobban a tercina-forma majdnem lehetetlen nehézségeiről: az éltözött harmadik rímről, melyet olykor lehetetlenségnek látzik megtalálni; az egész énekek sajátos, pihenés nélküli összekapcsolásáról, mely a kötött haris-

F

hiányát megzavarta éretele mindeksi, azt mutat-
ja az a sok fordítás mely már Szász Károlyé
óta készült. Valahányszor valami orkól
közelebb kellett hozni a nagy költőt a körön-
séhez, mindig új fordítás is kellett: a Dante-
~~szász~~ körképhez a Gárdonyié, az egyetemi ~~tan-~~
tanulmányok számára Cs. Papp Józsefé, a nagy-
körönsejhez Zsigmond Árpáde. Mindezek a
fordítások úgy tértek el a nagyobb könyveszést
és olvashatóságot, hogy a forma végig elvetették
s vagy prózában, vagy rímetlen jambusokban ny-
laltatták meg a költőt.

De ha valamiképpen, abban kétségtelenül
igazra van Szász Károlynak, hogy a rímetlen
Dante nem Dante. Ezt még azok is, akik
maguk is rímetlen fordítások megírói voltak,
értették és megértik (mint Witke). Mégis rímetlen
fordításokat készítettek, mert a hivat és rímest
lehetetlennek vélték! Olyan nyelvet művészi,
melyet a miénkénél sokkal fejlettebbeknél job-
ban tartani!

8

És még mindig csak a kiadványokra gondolunk; semmit sem változtat a napjaink költés-
még jellemének, nyelvhangulatának visszaadá-
sáról. Valóban, lehetetlen nem idézni a Witte
szavát: hogy oda egy szóra költene Dante
saját költői jelleméből.

* *
*

Mi igaztható a művészt, ha a lehetetlen-
ségem?

Dante fordítása mindig a világirodalom
legnehezebb feladatai, legszűkebb problémái
köre tartozott. ~~Igazán voltam és napjaink~~
~~gében talán a költő megfigyeléséhez, sőt~~

Egy irodalmi könnégyzetűzés,
bölcsék köve: oly igazán,
olyan napjaink.

~~■ Bölcsék kövén lehetne hasonlítani. Nyelvet, és~~
~~konst, nemzedékek vetélkedtek benne, egymás~~
vállára hágyva törték a magas pálma felé. Nagy költő, nagy nyelv-
művész és nagy tudósok álltak rá
idejük és eszük jó részét.
Nagy érdekes emberélet
egészén rá feleltértek!

~~I nagy kell állapítani hogy a magas nyelv-
nek nincs oka gyűlöletnek és nagy versében~~

Az ember szinte kétkedve kéri: hon-
nan a mestekelt, érzőlegesen munkánk ity is-

9

das variánsa?

~~Változatosság~~ ? Hogy hajthatók-e a ^{eredeti költés,} ^(lekötés, néhez) mint Longfellow, Katisbome, ^{ily} ^{igába} nyalulak?

Vajon érdemelt-e az a művészkép tökéletlen a tár-
kán gépiesnek látszó ^{mesteriség} ~~munka~~ emyji alkotását?

A talányfejtés léke gyöngyösége meddig
vibzi meg az emberi lelket?

Igaz hogy a Divina Commedia kezindai
még talány. Az is tökéletesebbek minden más
talánynál melyet ~~szó~~ alkotás valaha műfordító
elé állított. ~~És~~ az igaz talány melynek ~~szó~~
csak egy megoldása van. Más remekműveknek el-
tudom képzelni több jó fordítását, Dante egy-
egy kezindáját oly talánynak ízelem, melynek minden nyelven
csak egy tökéletes megoldása lehetséges: jaj annak
aki ezt az egyet el nem találja! Ennek az el-
találásá pedig bizonyán illet dolga, mint az igaz
talányfejtés is: egy felvilágosító ötlető; és egy-
általában nem gépies munka. *)

A másik hogy magát a műfordítást
is sokkal nagyobb és fontosabb dolgnak tartom,
mint amilyenek látnak. Az emberek lelki

*) Azok előkim az egyetlen megoldást általában, minden megfontolás
nélkül átvették tőlük. Hozz. legnagyob Danteit. Jaksztam adni, ami ~~először~~ ^{először} ~~magyarul~~ ^{magyarul} lehetséges
De alig 4-5 sorból vettem át Szász Károlytól.

10

életet semmi sem választja el egymástól
 annyira mint a nyelv. Hisz csupán a nyelv-
 segítőségével vagyunk képesek gondolkodni és
 öröklött nyelvünk ~~oly korára~~ ha alkalmasra
 képessége oly degenis, hogy jöformán csak ^{annyit} ~~csak~~ ^{vagyunk}
 képesek elgondolni, amennyit nyelvünk enged.
 A műfordítás tehát, amely a nyelvet a gond-
 lat után hajlani kétségelti, a nemzetek finomabb
 gondolati közösülésének jöformán egyetlen
 eszköze. De természetesen igazán közlekedő emberek
 két nemzet leírlete között csak a ritmus-
 há műfordítás lehet, ~~ami~~ mert hiszen a gon-
 dolat ~~szé~~ lejjáróbb szint éppen a ritmus
 arja meg s az ~~csak~~ csak tökéletlenül tudja nyelvet
 az idegen ritmushoz hajlítani (mint pl. a franciák)
 ar elöl a megértés és közlekedés lejjáróbb lehe-
 tősége záros maradtak. (Az igazán, az önépítésben van a franciák megértése
 azis képez sovínizmusával.)
 Es hol van netlem, amellyel közlekedni
 érdemesebb volna, mint az a netlem, mely
 Dante nyelvét azért örök kifejezést? Egy
 oly korunk, egy oly kor lejjáróbb netlem

11

kifejérése az, amelynek jellemi ebben gárdagabbak az ugrásokkal és vitákkal, de a világ történelem nem könnyen produkt. Arról a nézadről való, mely a középkort az újkorhoz köti. A középkor érzéskész és művészetben nagy örökségéhez (melyik korban volt nagyobb érzés és nagyobb művészet, mint a középkorban?) visszahozta ^{ez} meg az ókor gondolatbeli és formális (rendszeresítő és kifejető) gárdagságát. Dante a provençal troubadourok és gotikus templomok tanítványa — de egyrészt Aristotelesi és Vergiliusi is. És ha vele belül vizsgáljuk ^{ez} az ókor örök jellemi árnyalatait, melyeket ő mint megábrándult — az athéista epikureus-tól kezdve a misztikus franciskánusig — oly skálát futunk meg, melyhez hasonlót a mi korunkban is ~~talán~~ alig találunk.

Dante-ban több van mint más költésében — és sokkal egységesebben van benne több — és ezt az egységet — egy csodálatos jellem lelki élete adja meg, mely ugyanaz mintha minden

12

és portolón ^{át.} ~~keresztül~~ Ezt az egyéniséget is bajos lenne megismerünk ha meg nem próbáljuk letrivilitását a mi letrivilitásunk ~~forrásába~~ edényébe, a mi nyelvünkbe önteni. ~~A~~ A lélektan tanítja hogy voltaképp passzív megismerés nincs: minden megismerés aktív, mint ahogy a szemek nézőmozgása önkéntes, utána az armok nézőmozgását ari hozzá beszél. Azt hiszem a fertő nem ért meg igazán egy lépet, amíg meg nem próbálja lemondolni; meg magam is ha nérekegy nép rajtot, újjam önkéntes vonalai után megy. Előttém az egyetlen teljes amianilálása ^{valamely} egy költségek, ha megpróbálom lefordítani.

Fit közönség ~~tan~~
ha kifőm a nyelvés-
ből; de dolgoz a hallott
Jalkannolab.

De a műfordítás nemcsak a f. költészet és a nyelvészeti: egyszer mint a gondagodás is. A művészt semmiképpen ^{sem} műveket a gondagodásnak nem veheti meg. A műfordítás a nyelv - és erőt a gondolat, az egész lelki élet - gondagodásnál egész katon utja, olyan amelyre a csupán magából dolgozó ~~in~~ dalom sohasem

13

vezetőre rá. Az önjög gondolkodás bizonyos egy-
oldalúságain megismerik ez is több hiány. A
műfordítás új esztendőnkben képezeti egy nép gon-
dolkodását, mely addig csak nyelvénél megzabolott
fogásokra ~~hatal~~ tudott haladni, most pedig sejtethetett.

Kazinczy nagyon népszerű érejte más est; és az erde
a magyarosdi arit ellene voltak (s voltaképp mély
most is vannak) a Kazinczy diadalmas eszméinek,
gondolkodásunk gazdagodásának alapjain. Minde-
reket egy-egy hitvány műfordítás - ami különben ~~csak~~ még
~~csak~~ ritkább dolga, mint egy eredeti remekmű - kor-
nyalalkotó dátum egy nyelv történetében. Régi
bibliafordításaink, zsoldosfordításaink, Kazinczy Boc-
caccio és Jostak régi átkeltetési, Kazinczy klam-
pusfordításai, Arany Aristophanese, Pentiván-
éji álma, Biróczy Károly Angélieje, új fordulatokat,
új lehetőségeket, új zenéket sőt új tartalmakat
adnak a magyar nyelvnek.

Egyszerű természetű hogy a műfordítás igaz-
ságító ereje arányban van nehézségével - men-
nél gazdagabb a gondolat és mersze a ciza-

14

lássokban és fordulatokban, amint nehezebben ültethető" sőt verteség nélkül

Es Danténál nehezebben fordítható aultra minden.

* * *

az a harc tehát, az a versengés, mely Dante annimilitáriáért folyt a nemzetek között - voltaképen egy világ birtokáért folyt, hasonlóan ahhoz, mely Peru mesés és régi kincseit vívódott hajdanán. De volt De voltak aít Peru aranyárait csak az aranykért beszüntet: elhódították, hogy kis hegyiokon könnyebben vésseék hara; vagy felolvasztották, hogy új robotokat önthessenek belőle, melyek az modern igényeknek jobban megfelelnek.

Erethet hasonlítom ~~szókat~~, aít Dantét görögében, vagy nem az eredeti ~~szókat~~ben fordítják.

Kalóben mindent megpróbáltak. Es íme: a nyelv nélküli próza nehéz ^(és túlságos) munka az eredeti közt és egyszerű; a modernizálás ves elavult, mi-

15

Kor az eredeti még friss.

Aprórai fordításban ~~teremtés~~^{persze} a franciák vezettek Colbert d'Estouteville és d'Artaud idejétől. ~~feje~~. De éppen, hogy ez az irodalom, amely ^{különb.} ~~amely~~ idegenkedik a verses fordításról és amely verses fordításra oly re-veló prózát teremtett, Dantét már elejétől kezdve (Balthasar Granzier fordítása 1594-ben már második kiadást ért) újra és újra ~~re~~ megismerelte verseiben is ~~re~~ rekonstruálta: mutatja mennyire lehetetlen a próza-Dantával megelégedni.

A Germán népeknél legnagyobb Dante-forma ~~ja a Dante fordítását~~ a blank verse. Ebben ~~for~~ F-versi sciolti.
~~mában~~ a német Witte és Philalethes (Láncos név, Kiváló) és az angol Cary mind apróbb ~~gondtal~~ értelmi hűség dolgában, mint jobban és jobban kö-
 zelitett ~~az~~ eredetivel, mint ahogy a körbe írt sorozat mint apróbb és apróbb oldalakkal mint jobban
 és jobban közelítik ~~az~~ közt. Ebben a formában, ~~the~~ Shakespeare, Milton, Tennyson
~~igazán~~ ^{híres} ~~nap~~ fordítását Longfellow is, az amerikaiak versiben aha
 nagy költője. De ha valahol, ~~az~~ Danténál fontos a

riem; ~~mellette non eppoi~~ nemcsak zenelem:
 hanem geometrikus tömörségű dikció várát képezi:
 tagolja és öngerotit: egyiséget keresit belőle s az
 egyiséget láncszemekként kulcsolja ismét egybe.
 Dante dikciója olyan mint a finoman átken-
 telt rovatest; is nem ~~te~~ nyúló és hajló mint a
 kígyó. ^{Ar egy személyes} ~~Ar egy személyes~~ égmésben olvadó hintelen szóok sohasem ^{adhatják vissza a} ~~elutal~~
 precíz Dante hangulatát. Cary minden értelmi hiúság mellett, ~~csak~~ Haselfoot ^{jelölés-}
 mondja, lényegében mil-
 tonikus, nem dantesek
 költéséjét adott. English
 classic - nem Dante.

De eppoi nem elégíthet ki a néma fordítás
 (kivált francia) ^{Ki} ~~mellette~~ s terjengés-forma helyett
 más szókon remélhet meg Dantét. ~~Ered~~ ^{az ügyesség sine} ~~kérd~~
 Legtipikusabb Chabanon; leg példátlan létni
 fogjuk, melyre mást ~~valamint~~ ^{crinid} ar Dan-
 tétől, és azt is, hogyan csúszkál a versforma vál-
 toztatása a tartalom követésére és változta-
 tására is. Az Inferno II. énekének egy gyönyörű
 hasonlata így hangzik:

Qual' i fioretti, dal notturno cielo
 Chinati e chiusi, poiché 'l sol gl' imbianca,
 Si drizzan tutti aperti in loro stelo,
 Tal mi fec' io di mia virtute stanca.

(Ar en fordításomban:

NYERES
 SZYRANKONY
 ARÓKAS
 1917/18

17

Mint kis virág, mely fagyos éjszakában
hajlott és zart, s mihelyt ~~az~~ ^{napból} fehér lett,
nyilva spárán emelkedik magában:
a fáradt virtus bennem úgy feléledt.)
Ebből Chabanonnal ez lett:

Comme un lis qu'attristait la froideur ennemie
Sur sa tige inclinée, infirme et languissant,
Aux premières clartés du soleil renaissant
Lève sa tête appesantie
Et s'ouvre aux doux rayons de l'astre bienfaisant:
Ainsi mon âme épanouie
Renaît à l'espérance et revêlut à la vie.

~~Az egyik... és alpegrable... és virág...~~

~~szöveg... mit mondan... és... ebből megitt...~~

^{Ime:}
~~szöveg... és... megitt...~~ minnél kisebb maradtunk
a növeghet formailag, annál több kilátásunk
van arra, hogy tartalmitag is hívek maradjunk,
legalább ahhoz ami a tartalomban lényeg.

^{Akkor}
~~szöveg... fontól, ... kifelé ... terzina ta-~~
golódását megtartjuk, de arral köngít ~~szöveg~~ magán,
~~szöveg~~ hogy az egyes gyöngyöt terzine gyöngyöt
nem fűjt egymáshoz a víz zsinórcával. Ezer közt
a franciát, aliből különben is otthonos a hat.

NYELV
TUDOMÁNY
KÖZVETLEN
KÖNYVTÁR

18

soros stófa, két-két terzínát fűzve ömre (vagy mint Ratisbonne
 ígye rindélettel: aab ccb; vagy, mint Margerie
^{így} ~~aljánál~~: aab bcc.) Itt azonban nyílvánvaló hogy a terzínát még egyenlino
 sem ismeri terzínát.

~~Letta~~ Jobban meffelel az olasz terzina zel-
 leméner az a közítés melyet az angol
 Wright alkalmazott (abca cbc) vagy, ahogy még
 egyszerűbben a nagy Schlegel csinálta, a terzina máradik
 sorát mint is rindéletül kezdve (axa; mert hisz
~~Itte két-két terzina összekötését itt ugyan lehet~~
~~megjelenés közeledtünk az ha már net kell hullni a~~
 terzínáruak, mindegy, kettőben vagy egyenlino hull-
 nar-e két.) Witte már 1838-ban a Schlegel-ter-
 zina tól várta a föléletes német Dantét; e fölé-
 mann, ^{ki előbb} ~~ab megelégedés~~ már az egész Commediát
 az eredeti versformában öntötte át, újra hozzá-
 fogott a nagy munkához, hogy a Witte ideáját
 megvalósítsa.

F később

A Zoosmann két fordítása a legtanulságosabb
 annak aki dönteni akar az eredeti vagy a Schlegel-féle
 terzina közöt.

~~Zoosmann~~ Gondolata az volt, hogy az ^{értelme} ~~az~~ külső,

19

amit talán ~~st~~ eredeti versformában is el lehetne
 éni nem elég, Dante-nál hangtattilag és értelmileg
 egyformán fontos a rím helyzete: az hogy a ~~st~~
 sor elején vagy végén áll - ea rím. Ez valóban nagyon
 is igaz. De Zozmann eredménye azt mutatja,
 hogy ennek tökéletes visszaadását a könnyebb formá-
 ban sem lehet elérni, talán nem is annyira a vers,
 mint inkább a nyelv kézjegye miatt. Valóban, Zozmann
 Schlegel-verseiben sem találunk ebből a szempontból
 nagyobb hűséget, mint ~~st~~ a formahű fordításokban; a
 zima Streckfussnál (dit Göthe is dicat), a Gordon Kau-
 negiessenél, a belkiismeretes angol Henselfootnál.

Emyit a stófaik strukturájáról. Ami az
 egyes sorok versmértékét illeti, az természetesen az egy, nyelvvel
 nemzetet veresítésétől függ. Latinul például ba-
 jzo volna mértékét elrepretni az isteni költésézt,
 mint hexameterében, ahogyan Boccaccio mesit
 Dante magis is kezdte inni: Ultima sequa canam...
 De a hexameter jóval hosszabb sor mint a hendeka-
 syllabus, aronkivül enjambementokkal folgo-
 zik, sor a sorban olvas, nem képer soronként külön

egységet, mint az olasz forma. Erőkre az enjambementokra a latin Dantéinál nyúlva is van, mert a latin tömörebb nyelv az olasznál: ha ragasztódna ahhoz hogy sora sornak feleljen meg, hegye röggyapori-tással kellene megtöltenie a sorokat. Érint a latin fordítások (pl. a kiváló Della Piaccé) kevésbé szabályosak az eredeténél, de egyúttal nekikülönböztetik annak tagoltságát és vershangulatát.

A francia epikus forma az alexandrie. Ennek sorai egyéget képeznek, akár a Dantei sorok; de korábbiak eredeténél, s így a francia fordítások elkerülhetetlen hibája a tömörség.

Közelebből utánozhatják az eredeti mértéket a german nyelvűek. Az angol (shakespearei) dráma verse mely a németeknél is polgáriját nyert, teljesen megfelel az olasz hendekarillatumnak. Először az angolban ritka a 11 szótagú sor, Dantéinál meg ritka a 10 tagú. Az angol fordítás ragasztódna nemzeti vereségükhöz és Byron példájához, aki a Terzint először hozta Angliába. Dantéjukt így tömör és kifejtő, de nyugodtabb, lassabb zenéjű, mint

F Az angol sora-
kivül, egytagn
nyelvével, tömör
nyelvé, még sokkal
tömörebb, mint az
olasz.

21

a frissen pingaló eredeti, a himniai és női hangulata közt vagy a kultúráj. Az olasz, az angol, az angol, az angol.

A németek változatját a 10 és 11. tagú sorolat, sokszor pitevő, s mintegy forduló végén használják a tompa- és női mint Dante. Sőt olyan is akad, ^{(Német) (Streckfuss)} aki szabályosra változtatja a himniai és női mint, mint a franciák. Jól e csúszkák szabályosságát általában a zenei és tompításra mennyire megfigyelés az eredeti összehasonlatának, már hátról hátról kiemelte.

A tompa ritmet csak ritkán szabályosnak, oly ritkán mint Dante, még sokkal ritkább mint Sándor Károly. Nincsenek kitételek ritmikus jelölés?

Bővebben jellemzésre a külföldi fordításokat, a franciák kömpitét, kömpitét és mintegy magyarázta Dantét, a németek vagy simitják is modernizálják mint Streckfuss, vagy archaiszes mint Kamegierer, az angolok lassítják és tompítják az eredetét.

* * *

Biztosan ~~lajka~~, Birna nállhatunk ~~szé~~ ki nyelvünkkel e nagy népszerűségben.

A magyar nyelv fölélet, hangja: minden zenéje kéjes. Kifejezési képességét csak az angol mulkafa fel, semmi kéj a csacska, naiv olaj, melyet csak Dante erős kéze tudott meggyepőzni. Tudós műveltségű is költséi tehetségű magyar Dante-~~re~~ ~~gondolhat~~ sem volt hiány soha.

F Flatorfeles jambusa teljeren felt' ar olaj hendekka pillabust,

P A magyar rímek köztülvén mehebb mint ar olaj: de nem is oly csapangó, vöröslanalló viltó-zatnóval.

Mégis a magyar Dante-fordítások inkább tudós + érdekes kuriózumok, mint sikerült műveink tetzenek.

Valóban ^{szaggatottan nekem életünket ~~jelentő~~} arjellenes magyar magántudóság

ezen a terven is Dindalokat ült.

^{Ar alaridat} Döbrentein kívül legújabb fordítónak, ^{a rímek} Csizsar Ferenc kuriózuma a neológizmus: neológizmusai azonban, bármily komikusak, ^{tömörösgübbrel} gyakoran nem illesznek Dante nyelvétől nyelvünk kifejezőképességéhez nagy lehetősége valland. (Pl. A közzetében általában ismert. Vagy: Fogor beorélni más ott láttamokról... L. Kaposiánét.)

Egészem kuriózum a Bálint Gyula műve, aki ~~his~~ rimes terfinezében ültette át Dantét, de

~~mind a sor~~ e keryinás sorai — hexame-
terek voltak. F. Felesleges mondanı, míg z. igazosítók
e fordítás, melynek vezetése is gyenge, ritmikai teljesség,
szegélytelenség, és a ~~szöveg~~ ~~hosszu~~ sorok nagy távolságai-
ban szinte elvesznek.

F. ~~Felesleges mondanı~~
A sorok száma
azúgy mint az eredeti-
ben.

Angyal Támas fordítását utóda György Kisfaludy
napon szigorúan bírálta meg. Thiócg tekintetében
ez mégis legjobb fordításunk, külföldiek közt is
elől állunk, s nem is nehezebb, mint magyár
szóje. *) Csak egy riutetés.

F. (Kár itt-ott némi magyar-
talanságot látni.)

Az újabb fordítások igazán szépírók
nyelvére ^{síma, de} ~~szigorúan~~ bírálták. György Kisfaludy a korszak-
záró és a sorok között. Ó' vagy 'Ehhez a nehe-
zebb helyzetet, vagy megmagyarázta, de versben
és nyelvenben. A Dante célzásaitól történeteket
keresített, csak a kommentárt kerüld. ~~A~~
nyelvet a végletekig elmagyarázta és eluoel-
lárította. ~~Ez~~ Egy modern magyar Dante: de Dante
nem volt sem modern, sem magyar.

*) Fordítás, a név jellemzőire felhívom a bolgár
Malebolge fordítását. Ez voltaképp magyar nyelven íródott,
magyar nyelven íródott, magyar nyelven íródott,
bolgárul íródott. Nos: Angyal e bolgárul íródott
fordításja is az egyik helyen a magyar helyesírást követi.
Bolygók (vö. Álmos, Bolygók) — (Phalates: ü belső szem,
a franciák tulajdonnévén vö. magyartól a bolgár.)

Küldöm a tudós Cs. Papp József műve is.
Ő a magyarázatokat zárójelbe teszi a nyelvenben; —

a Paolo és Francesca líres jelenetét ^{vala 108 mával együtt} pedig ki-
 lapja — nehegy megrontsa az egyetemi hallgatók
 érdekeit! (Magyarországban ezt az epizódot a
 gimnáziumokban olvassák.) Végre, ami lefordításból, Dantét az első
 remény helyett végig harmadik reményben bonyolítja.*)
 A remény-fordításokról, Csicsergyékről mért
 szóljak? Ennek az ügyes plagizátornak még küci-
 ózuma nincs...

Katolában, végelmenyében Szász Károly műve az e-
 gyetemi szeméremet. Elismeretlen legsikerültebb
 verse a Pótol. Éperést előszörban erre gondolok
 megjegyzéseimben.

~~Szász fordítás~~ Nem kü. ~~szász fordítás~~ szász
 ran kevesebb vagy több a vers kedveit; félreértés is van.
 Ezt kimutatta Kaptai. Szász Danténál philologice
 nagyobb baj, mint más költőnél. De baj tisztán
 költői szempontból is: a jellemet, a népszerűséget is
 elhomályosítja.**)

Szász
 F. Bevezetésben, mint
 láttuk, a formára
 nézve nagyon helyes
 elvetet hangsúlyoz.
 Kijelenti azt is hogy a
 magyar nyelv nem
 rímre épül, és nem
 rímre. Az igazságot,
 melyet az előző
 kelt, nem elégsé-
 ki meg a fordítás.

*1) Mindegyik fordítást Papp József műve második kiadásá-
 ban expialta.

**1) Inf. III. 67-69: a Dante pontos képét elvethi. Inf. VII. 88-90: ^{más} képet hoz és jegyzet-
 ben menti magát. — A világtól távol nemcsak félreértés vagy verskéngyázat az oka, néha kifeje-
 zésteli ügyetlenség is. Pl. Inf. XXV. 112. Egy ember bizsónia változik:
 90 vidi entrar le braccio per l'aschello
 Az én fordításomban: 90 vidi entrar le braccio per l'aschello
 Szász: A két keze a hónaly-üreg alá ugult — értelmetlen, hiányos és nem annyit jelent.

er amelyen nem lehet a legkatholikusabb költőt
 azülnék. Ő maga Dante plasticitásának vívmányai-
 tát tartja idevénél, de a raffiniált, artistikus
 Dante helyett éppetlen ^{székes} puritánt kapunk.

És azáltalán igen protestáns módon fogja
 fel Dantét és szinte Luther előjét nevetni epicúr latin
 a tipikus középkori és katolikus jellemző.
 (Dante épellenkezőleg a katolikus és művészi
 renaissance elője, amel ellen Luther küzdött.)

És az a középkori jellemzőségeit is érdekes-
 ségeit nemcsak nem azja vinné, de sokszor mintha
 nem is lenne észre. Dante ~~székes~~ szkolasztikus
 dogmatikait, stílusának bizonyos nívó tudatosságát,
 mely oly jellemzően középkori, s melynek kitrésztelenül
 megvan a maga példás varázsa, és az kétség
 nemcsak hogy nem kapadja arra hogy újosságát
 tekintse belőle a meggye nyelv mányára ha-
 nem még teher és nehézségnor író (el is
 panaszolják róla a jeppetében) - és az ő fordítá-
 sában ez teher és nehézség is.

Kisvont. És hány ahol zamatot alapadni fordításának, archae-
 ologizál. Ezt nem factum nyelvész. Jól meg. Az egyházi nyelv és jó helyen alkalmasított
 latinizmusok megfelelően Dante stílusának; a régiesség epikálan nem. Dante nyelv az esde-
 tiben minden nyírtól dacára töreletesen friss és modern. Főmőrsége is legmodernebb

27

nyelvünk utal: Arany László utolsó mondatára. A költő régi magyar nyelvben Dante solat részene frissességéből és erejéből.

Száz egyáltalán nem törsődik a sorok
rendjével és a sorok értelmi tagolásával. Ez
— hogy mi van a sor elején és végén, és hogy a sor
magában is egy műalkotás legyen, bizony befejezett-
séggel és közmondászerű erővel — Dante-nél
néha még fontosabb mint a vízszintes értelmi hűség;
pedig az is ~~egy~~ igen fontos. E solat idézett költő-
nél (köztudatba) éppen tökéletes megalkotásu miatt
amikor átment sorainál néha nem kell azzal
is hogy ^{ilyen} ~~ilyen~~ sorok közt is kell hatnia mint Dan-
te-nél minden sor közt is lat. S így sorban mi-
dennek megvan a maga helye. Például a Purgato-
rium egy hies sorát idézem:

D'antico amor senti' la gran potenza.

A gran potenza nál a sor végén kell maradni,
~~csattan~~ csattan. ~~Itt~~ Itt képzeltető másként mint
így: nagy hatalmat; ~~ami méltóságban meggyőző~~
a gran potenza nál. Az első gondolat a vízszintes
fordítás:

ez egymástéllé is

— érzé
a régi nyelvemmel nagy hatalmat.

Ez a fordítás ^{hű} ~~egész~~ hű, magyartól és csúszó;
~~egy~~ sor. Jobb len, ha egy ~~szó~~ sorban, kilyves

az esetlen kihagyható zavart:

Ez a régi nyelvi hatalmát. De sokkal kevesebbet vestek az eredeti jelleméből, ha ~~meglátom a~~ ~~elől~~ ~~valamint~~ ~~az~~ feladatom az etelem egy árgalakat hogy a zöremet megtarthassam:

a régi vágyak régi nagy hatalmát.

Ezt eigen e sor végleges magyar megoldásának. (De gondoljunk. ^{perce} ~~chüke~~ még két sorokat kell rimeliné, melyekről mindenre ugyane nehézséget arja a mérle se még tekintettel nem voltunk.)

F, a kepvévebbet, bár értelmitog a legkevesebbé is.

Leggyengébb hárs fordítása verselésben.

~~szöveg~~ Moga bevallja hogy jambusait kinytelen nagyon sok spondaensal tevőm. ~~Ez is~~

Nagy hiba. Danténak első sorban csengővel, zenélővel kell lennie és a súlyos spondaens a zene, a csengés legnagyobb ellensége. Kiválta nagy baj hogy a sor utolsó

laba is tízet közül ötöt spondaens és a vers "hársra lábát, mint a sünts eb."

Hárs nagyon van a ~~szöveg~~ vapis inkább

29

amazonáival, de bevallja hogy az amazonák 198-
 badságát, Aray nagyjainak képest, fagyította. ~~De kelt~~
~~vallomást egy~~ nagy amazonáit teljesen zenyistele-
 nel találják. Utalások kerentül nem leltek egy
 rimet, ami csengjen; holott a terzióban a ri-
 met nincsenek egymás mellett és sorokat kell
 nekik megírni öngyöttről. Azután mégis el-
 gais, tizta ^{fiúga} epütségei az olasz rima; a Latin-
 file vers pedig ^{lassan baktat, szin's egy} lombra, kocor, kezere kalpas esel-
 lőg.

A magyar irodalomban Aray óta bizonyos
 elvitelet ülősi a tizta rimek amel ellen eddig
 csak Koozoldy: ~~De a tizta rimek ellen emelt szót.~~

~~En~~ En megvalloim jobb szeretem az új ri-
 met: verselemben - türelemben, mint az újat;
 usamaal-oly nagy (Szász: Pol. XIII. 82-84.) van
 újent: Vitaliánt itt - ám mint (u. o. XVII. 68-70.)
 A föltölő a rimmel végre is a csengés: és ez Dante
 versinek lette.

Hátra van még a magyarizatorok kérlése. Jan-
 te egyes kortörténeti vonatkozásait iialóban nem

lehet jejjetek. nélkül megírteni. De amily hiba
 e vonatkozásokat egyszerűen mellőzni vagy a ma-
 gyarizatot a tövege rövi mint Gerdyi, ipof
 hiba az isteni életet ^{arizistek} ~~szubjektív~~ jejjetek
 tengeribe fojtani, mint Szász. Az ~~Amisvazás~~ olvasni való
 köjuben war egy jejjetnek szabot lenni an-
 megi a megírteshez érvelten kell: a többi farr.
 A költő elleni vétség, ~~igly~~ ^{kapos} tudakosságokkal
 vontani ~~az~~ finom allegorizit. ~~katásat~~ A legne-
 gyobb vétség az olvasit tejjenső magyarizatiókkal
 elfozultta'tenni az icent amit a költő csak sejt-
 tetni akar. Nem is említve hogy a Szász jejjeteknek
 egy része a fordítást magyarázza és a fordító mentege-
 közéseivel van tele.

Fontosul a terzinak egyszerű menetét nem
 is szabad meg-megszálatítani a ~~nonozte~~ jejjetek-
 nek. Egit tartom jónak a Margerie művésit, aki
 mi-Szászani a megírteshez szükséges, az énekek elé
 csatolt és lehetőleg népen megint bevezetésben mondja
 el. Ennek nagyon rövidnek kell lenni: a Margerie
 1-2 oldal helyen csak féloldalt rá'érni rá. Met

hírszerűen meg az olvasó e bevezetéseket olvassa,
 mivellett az ének olvasásánál ismét. E bevezetéseket
 nem szabad öngyökösíteni a Szép Képek 20-30
 oldalas kötetéhez, melyet a jejjel a kötet egyál-
 talán nem tekinthetjük feladatnak. — — —

F, mint ahogy az hang-
 szerű elvű olvasásuk
 a műsört.

Kit érdekelnek a fordító műhelykötői? E fordító is egy
 egész éni világ, mint maga az övé költőm. Hol itt,
 hol ottmott fogor bele, évek óta. Szar utolsó évben
 elszöngött kenne a költő. Az irodalom csüszgött
 el. Most Dante nyikálból is várak építet let-
 kern köre. ~~Ha a palancsot ki akartam mondaní,~~
~~amint csak veszen lehet kimondani, oly időben,~~
~~amikor kiu volt modern versírásra gondolkon is:~~
~~Danteben hangzott felültem a szelvény kimondani.~~
 Megutáltam a velem sárgy hangzókat Anni-
 Kar hát olyat kellet mondanom, amint csak zeni-
 vel lehet kimondani, Dante ^{széles} nap hárfájához
 nyultam. És e hárfának mi lenne van a hája.

Nem érzem magamat műfordítóként. Danteit csak
 költőnek csak költő fordíthatja. Hozz e költő miltó-e,

rokon - e Dantéhoz? Nem tudom, de ha nem re-
mítém, egy terpinát sem irtam volna le.

Megpróbáltam a legjobb követségi nevezetke-
net, amit adni tudok. É mint a középsőre másoló,
ideírnom az elejét: Olvassát minden, mert igen szép.

Babits Mihály

